

TAYFLAR GEÇİDİ

ABDÜLHAK HAMİD TARHAN

Genel Bakış

Yazarın Kanbur dairesi olarak adlandırdığı dörtlemenin üçüncü eseri olan Tayflar Geçidi, ilk iki eserin devamı niteliğindedir. Tayf kelimesi “Hayalet”, “Hayal” anlamlarına gelerek ilk ikilemede hayatını kaybetmiş olan karakterlerin diyaloglarından oluşan bir eserdir. Herhangi bir olay örgüsünün olmadığı eser, çeşitli yazın eleştirmenleri tarafından tam anlamıyla bir tiyatro eseri olarak kabul edilmese de karakterler birbirleriyle diyaloglara girerek asgari düzeyde eylemde bulunurlar. İlhan ve Turhan adlı yapıtların devamı niteliğinde bir eser olmasından dolayı yapıtı bu bağlamda incelemek faydalı olacaktır. Yazarın çeşitli konulardaki öznel bakış açısını yansıtmaya özelliğini taşıdığı gibi Türkçülük akımının düşünsel yansımalarını da eserin arka planında görür ve Doğu ile Batı medeniyetleri tartışılarak çeşitli savunmalar yapılır. Brüksel Sefaretinden İstanbul'a döndükten sonra kaleme aldığı eser, yazarın yeni yazınsal uygulamalar arayışının en iyi örneklerinden biridir. İlk defa 1917 yılında basılan manzum eser, çeşitli aruz vezinlerinin kullanıldığı ve mesnevi nazım şeklinin baskın geldiği bir çalışmadır. Tarihe mül olmuş önemli şahsiyetlerin bir geçit töreni şeklinde birbirleriyle çeşitli konularda hesaplaşması ve tartışması, yazarın kendi döneminde var olan birçok konuyla ilgili dünya görüşünü ortaya koymada önemli bir rol oynar. Herhangi bir bölümlendirmenin ve olay örgüsünün olmadığı eser, çeşitli karakterlerin diyaloglarından oluşan uzun bir şiir niteliğindedir.

Kişiler

Kanbur (Turhan) Dörtlemenin ikinci eseri olan Turhan'da başkarakter olarak rol alan karakter, Tayflar Geçidi'nin en baskın isimlerinden biridir. Varoluşsal anlamda birçok konuya değinip iletileri paylaşmasıyla yazarın sözcülüğü görevini üstlenir. Kalabalık şahıs kadrosunda çatışmaya giren konuşucuların anlaşmazlıklarında genel olarak son noktayı koyan Kanbur'dur. Dünyada yaşamış olduğu kötücül olayları eleştirir, zaman zaman tanrıya başkaldırır ve onu sorgular. Diğer karakterler bireysel husumetleriyle ilgili tartışmalara girerken başkarakter, ölümden sonraki varoluşunu yaratılış nedenlerini sorgular. Bundan dolayı bütün karakterlerle hatta tanrıyla bile çatışmaya girer. Metafiziksel birçok sorunsala çoğu zaman sufiyane cevaplar getirirse de anlamsızlığın baskın geldiği yerlerde başkaldırır hatta alay eder. Karakterin hayat ve ölümlle ilgili birçok sorgulaması tatmin etmeyici cevaplarla havada kalır.

İlhan (Bahadır Han) Hayattayken birçok kötülüğün ve cinayetin müsebbibi olmuş olan karakter, canını yakmış olduğu bütün kişilerle hesaplaşma içine girer. İktidar hırsıyla cehenneme çevirdiği hayatların sahipleri ondan hesap sorar. Başlarda kendi ölümünün sorumlusunu suçlamaya çalışmış olsa da, yaptığı kötücül eylemler yüzünden başına gelenleri hak ettiğini kabul eder. İlhan, dünyada yapmış olduğu zalimce faaliyetlerin kaynağı olarak kaderi gösterir. Bireysel olarak girilen tartışmalarda birbirlerini affeden düşmanlar daha sonra sorgulama odağını tanrıya yöneltirler. Tanrının takdiriyle suç işlediğini düşünen karakter tamamen temizlenebilmek adına mahşer gününün gelmesini ister.

Dilşad Hatun İlhan adlı eserde ailesinin bütün erkek bireylerini kaybeden karakter, anlatının sonunda İlhan'ı öldürerek intikamını alır. Fakat Turhan adlı eserde İlhan'la yetinmeyip sevdiklerinin ölümüne sebep olmuş Gıyaseddin'i de öldürmek ister ve bunu başarır. İlhan'la yaşadığı aşk ilişkisi yüzünden Bağdat Hatun'la kavgalı hale gelmiş olan Dilşad, dolaylı yoldan da olsa onun ölümünün sorumlusu olmuştur. Bu eserde geçen diyaloglarda Dilşad, İlhan'dan yaptıklarının hesabını sorduğu gibi İlhan da kendi ölümünün hesabını sorar. İlhan'a meftun olsa da, yaptıklarından dolayı onu tam anlamıyla affetmeye gönlü razı olmaz fakat ikili barışır. Semaya yükseleceği bir sırada Bağdat Hatun karşısına çıkar ve yaptıklarının hesabını sormaya başlar. İçine düşmüş olduğu bireysel hesaplaşmalar sonunda karakterin en büyük temennisi tayflar aleminden çıkıp İlhan'la birlikte semaya yükselmektir.

Ziyadesiyle geniş bir kişi kadrosuna sahip olan eserdeki karakterler, yeri geldikçe üzerlerine düşen sözleri söyler ve daha sonra sahneden çekilirler. Genel olarak diğer karakterlerin oynadıkları rollerden

bahsetmek gerekirse şunlar söylenebilir; Emir Çoban ve ailesi, başlarına gelen felaketlerin sorumlularını sorgusuz sualsiz affederler. Hatta ölmüş olmaktan derin bir mutluluk duydukları söylenebilir. Sultan Murad'la Miloş arasında geçen diyaloglarda savaş karşıtlığı üzerine vurgu yapılır ve Miloş tarafından İslam'ın yüceliği dile getirilir. Karakterler birbirlerini affederler. Bir zalim görüntüsü çizen Timur, Beyazid'le savaş üzerine giriştiği tartışmada bütün zulmüne rağmen kendisini haklı göstermeye çalışır. Beyazid ise gururlu bir şekilde onun hatalı olduğunu dile getirir. Sadi, Hayyam, Hafız-ı Şirazi ve Firdevsi gibi şark şairleri Shakespeare, Victor Hugo ve Dante gibi garp şairlerini haksız bir şekilde İslam karşıtı olmakla ve yalan söylemekle suçlarlar. Şairler iyisi oldukları medeniyetleri birbirleriyle kıyaslarlar. Fakat daha sonra birbirlerinin ortak değerlerini ve iyiliklerini kabul ederek barışırlar.

Öykü

Ölüm Sonrası Hesaplaşma

Bu eserden önceki iki yapıtta ("İlhan", "Turhan") önemli roller oynayan karakterler "mezaristan-ı bî-pâyân" adı verilen zamanın ve mekanın olmadığı bir yerde kendileriyle ve birbirleriyle hesaplaşma içine girerler. Anlatı Kanbur'un ölüm hakkındaki düşüncelerini konu edinen uzun bir tiradla başlar. Ölümden sonra bir hayatın olup olmadığı, cismi olarak yaşadığı değişim gibi izlekler üzerine fikirlerini beyan eden Kanbur, ölümün bir uykudan ve cismi anlamda bir değişimden ibaret olduğunu vurgular. Zira onlar birer tayfa dönüşmüş olsalar da cismi açıdan varlıklarını devam ettirirler. Kanbur anlatı boyunca yazarın sözcülüğü görevini üstlenir ve verilmek istenen iletinin taşınmasında en önemli rolü oynar. İlk başta önceki eserlerde yer almış olan karakterler boy gösterir ve birbirleriyle karşılaşır. Fiziksel dünyada içine düşmüş oldukları çatışmalar, kötülükler, haksızlıklarla varlık ve hiçlik arasındaki bir ortamın her şeyi eşitlemesi aracılığıyla hesaplaşılır, tartışılır ve af dilenilir. Kişiler birer birer birbirlerine günah çıkartır, kötülüklerinden arındırılır ve şefaaf istenir. İlk dava Dilşad ve İlhan arasında görülür. Çeşitli konularda birbirlerini suçlayan karakterler ilk başlarda ağız dalaşına girerek maruz kaldıkları kötülüklerin yaratmış olduğu öfkeyi dışa vururlar. İlerleyen konuşmada Dilşad, almış olduğu intikamın kendisine felaketten başka hiçbir şey getirmediğini ve içine düşmüş olduğu bunalımlı ruh halinden dolayı yaşlandığından sitem eder ve af diler. İlhan'a göre; kötülüklerinden pişmanlık duyan bir insanı tanrı affeder ve onun affediciliğiyle insan yücelir ve kemale erer. Gaibten bir ses onun bu görüşlerini doğrular. Birlikte huzura ereceklerini düşündükleri bir anda karşılıklı Bağdat Hatun çıkar ve yeni suçlamalarla hesaplaşılır. İkisinin dünyada yarım kalmış olan kavgası bu eserde devam eder. Dilşad, Bağdat'ı bencillik ve zayıflıkla suçlayarak ailesine ihanet ettiğini dile getirir. Bu suçlamaya karşılık Bağdat, kader düşüncesini öne sürerek kendisini savunmaya çalışır. İlhan'a yönelen Bağdat Hatun, Çoban ailesine yaptıklarından dolayı ondan hesap sorar fakat İlhan da bu yaşananların kaderden ibaret olduğunu savunur ve bundan dolayı tanrıya sitem eder. Bunun üzerine Kanbur ortaya çıkar ve bütün acıların artık fani dünyada kaldığını, buldukları yerin bir barışma ve helalleşme yeri olduğunu ima eder. Ölüm herkesi eşitlemiş ve adil bir hesaplaşma gerçekleşmiştir. Ölüm sonrası gerçekleşen olaylara dair uzun bir konuşma gerçekleşir. Ölümün insanları nasıl eşitlediği ve insanlığın yıkılmayan son kalesi olduğu, insan suretinin tanrıya benzemesi gibi konular üzerine konuşulur.

Çoban ile İlhan'ın Hesaplaşması

Bu konuşmalar sona erdikten sonra, Emir Çoban ve Dimaşk sahneye çıkar. Onları gören Gıyaseddin, öldürülmelerinde oynamış olduğu rolden dolayı büyük bir pişmanlık duyar ve bunun suçlusu olarak tamamen İlhan'ı gösterir. Hatalarının farkında olan İlhan onlardan helallik ister ancak Çoban ailesi olanları çoktan unutmuş ve onları affetmişlerdir. Maddesel dünyada çetin bir şekilde iktidar mücadelesi vermiş olan karakterler, idealer aleminde bu hırslarından tamamen temizlenmiş ve kötücül duygulardan soyutlanmışlardır. Ölüm sonrasında zamanın olmayışı gibi düşünsel konularda birbirleriyle tartıştıkları bir sırada Kanbur ortaya çıkar ve meydana gelen kötülüklerin önemli birer müsebbibi olarak kadınları gösterir. Kadınlar bu düşünceye karşı çıkar ve İlhan'la Gıyaseddin, kadının güzelliği ve aşk gibi konularda sohbet ederler.

Doğu ve Batı Türklerinin Hesaplaşması

Bir önceki eserde Turhan'ın oğlu olduğunu öğrendiğimiz Timur'un sahneye girmesi, babası dahil, herkesi huzursuz eder. Kendi soyuna karşı Ankara Savaşı'nda kan dökmüş olan hükümdar özellikle babası tarafından ayıplanır. Beyazid'in de sahneye girmesiyle karakterler savaş konusunda birbirlerini suçlamaya başlarlar. Timur, Tatarlarla Doğu Türklerini birleştirmek niyetinde olduğunu ve Beyazid'in bu amacını anlamadığını söyleyerek kendisini savunur. Onun bu savunmasını hiç kimse desteklemez ve Beyazid onu İstanbul'un fethedilememesinden dolayı küçümser. Beyazid savaşı kaybetmesinin sebebi olarak saf değiştiren Tatarları gösterirken Kanbur, ölümüne sebep olduğu Yakup Çelebi'nin ahının tutmasını gösterir ve iki hükümdar arasında gerginlik çıkar. Bu sırada sahneye Yakup girer ve onu gören Beyazid ondan merhamet diler. Yakup büyüklük göstererek abisinin elini öper ve onu affeder. Sadi ve Hafız-

Şirazi'nin dahil olduğu konuşmada Kanbur, onları bu mekana yakıştırmaz şayet onlar buraya ait olamayacak kadar temizdirler. Bu iki şahsiyet kemale ermenin simgeleri olarak görülürler. Ardından Kanbur, sahneye Sultan Murad'ı öldürmüş olan Sırp Miloş'u davet eder. Kendisine işlenen cinayetin sebebi sorulduğunda Müslümanları sevmediğini ve onların Sırp kadınlarıyla evlenmesini doğru bulmadığını söyler. Fakat idealar aleminde yaptığından pişmanlık duyan Miloş Murad'dan af diler ve İslam'ın yüceliğini dile getirir. Murad onu affettiği gibi aynı zamanda kendisinin bu aleme gelmesine vesile olduğu için ona teşekkür eder.

Doğu ve Batı Hesaplaşması Diğer bir meclise gelince, Hafız-ı Şirazi, Sadi ve Hayyam gibi şairler aralarında konuşurken Dante yanlarına çıkagelir. İslam'ı kötüleyen ve İlahi Komedyayı yazan Dante, doğulu şairler tarafından sorgulanır. Ruhsal bunalımını sevdiği kadın Beatres'i kaybetmesine dayandırır ve kendisinin bir peygamber olmak istediğini dile getirir. Eserlerinin insanlığı savaşa ve kötülüğe sürüklediğini iddia eden doğulu şairlere karşılık olarak Dante, bu pisliği ölümün temizleyeceğini söyler. Dante hatalarını kabul eder ve gerçeklerle yüzleşir. Garplı şairleri dinsizliği yaymakla suçlayan doğulu şairlere karşılık olarak Dante, İslam toplumlarının içine düşmüş olduğu çatışmaların kendi iç çekişmelerinden kaynaklandığını söyler. Türklere karşı Yunan tarihini yücelten Victor Hugo doğulu edipler tarafından hedef tahtasına oturtulur. Türkler ve Yunanlılar arasında patlak veren savaşta döneminin yazarlarını örnek aldığını dile getirerek hata ettiğini söyler fakat Homer'den de ne kadar etkilenmiş olduğunu itiraf eder. Shakespeare araya girerek Türklerin birçok alandaki katkılarını güzellemeler yapar haklarını verir. Kanbur verdiği tavsiyelerle şairleri uzlaştırır ve birbirleriyle barışmalarını sağlar. İki zıt kutup ortak değerler etrafında birleşir ve tartışmayı sona erdirerek birbirlerini övmeye başlarlar. Aralarında yaşam ve ölüm konusuyla ilgili geçen tartışmalarda kendi görüşlerini ortaya koyarlar ve birbirlerini anlamaya çalışırlar. Zira iki tarafın ölüm konusuna bakış açısı farklıdır. Birbirleriyle ayrı düştikleri bir ortamda Namık Kemal sahnede görünür ve vatan için ölmüş olan insanlara övgüler düzer. Hürriyet için yapılmış savaşların haklılığını ve bu uğurda ölmüş olan insanların yüceliğini dile getirir. Gaibten gelen ses vatani duyguların safsatadan ibaret olduğunu söylerken Kanbur da Kemal'le alay eder. Hayatın anlamı çeşitli bakış açılarından değerlendirilir fakat herhangi bi sonuca varılamaz. Cismi Mükeffen adındaki bir tayf, dünyanın güncel durumuyla ilgili bilgiler aktarır. Alınan haberler sonucunda İlhan, dünyadaki devingenlik karşısında içinde buldukları yeri ziyadesiyle durağan bulur ve bunu hiç bitmeyen bir kaba benzettir. Mahşer gününü bekleyen ruhlar zamansız ve mekansız bir ortamda birbirleriyle sıkışıp kalır.

Tema

Ölümün Eşitliği ve Metafiziksel Sorgulamalar İlk ikilemenin (İlhan, Turhan) ardılı niteliğindeki eserde, önceden boy göstermiş olan kahramanların zamanın ve mekanın olmadığı bir yerde birbirleriyle hesaplaşmaları gerçekleşir. Yaşamları süresince işlemiş oldukları günahların itirafları, içine düşmüş oldukları esenliksiz durumların kendi üzerlerindeki olumsuz ve anlamsız etkilerinin hesaplaşması yapılır. Ölümün herkesi eşitlediği bir ortamda kavgalı olanlar birbirlerini anlamaya çalışır, birbirlerinden af diler ve barışırlar. Sufiyane bir edayla ele alınan konularda ölümün bir son olmadığı, bunun yeni bir başlangıç olduğu vurgulanır. Ölümün açtığı temiz sayfa her şeyi gün yüzüne çıkarmış ve aklamıştır. Kaderin ağlarını ördüğü bir yaşamda insan iradesinin ve tanrının kötülüklerine neden izin verdiğinin sorgulaması yapılır. Tanrıya giden yollar büyük bilinmezliklerle doludur ve karakterler bu konuda derin tartışmalara girerek kimi zaman isyan eder kimi zaman boyun eğlerler.

Kişi İncelemesi

Kanbur (Turhan) (Bilge)

Karakter Dörtlemenin ikinci eseri olan Turhan'da başkarakter olarak rol alan karakter, Tayflar Geçidi'nin en baskın isimlerinden biridir. Varoluşsal anlamda birçok konuya değinip iletileri paylaşmasıyla yazarın sözcülüğü görevini üstlenir. Kalabalık şahıs kadrosunda çatışmaya giren konuşucuların anlaşmazlıklarında genel olarak son noktayı koyan Kanbur'dur. Dünyada yaşamış olduğu kötücül olayları eleştirir, zaman zaman tanrıya başkaldırır ve onu sorgular. Diğer karakterler bireysel husumetleriyle ilgili tartışmalara girerken başkarakter, ölümden sonraki varoluşunu yaratılış nedenlerini sorgular. Bundan dolayı bütün karakterlerle hatta tanrıyla bile çatışmaya girer. Metafiziksel birçok sorunsala çoğu zaman sufiyane cevaplar getirirse de anlamsızlığın baskın geldiği yerlerde başkaldırır hatta alay eder. Karakterin hayat ve ölümle ilgili birçok sorgulaması tatmin etmeyici cevaplarla havada kalır.

Etkileşim İlk iki eserde oynadığı role kaldığı yerden devam eden karakter, eserde verilmek istenen iletilerin temel taşıyıcısı niteliğine sahip olarak yazarın adeta sözcülüğünü yapar. Yaşamış olduğu acı olayları kimi zaman kaderci bir tavırla karşılayan karakter, bazen de kötü taliğine isyan eder. Yaşamın anlamı, ölümün bilinmezliği ve tanrının gizlemleriyle ilgili yaptığı sorgulamalar oldukça önemlidir. Eserde boyunca işlenen izlekleri eşgüdümle kişileri ise teşvik eder.

ÖRNEK ANILAR

Adil Beyazid, Timur'la aralarında geçen bir diyalogda, Ankara Savaşı'nın kaybedilme sebebi olarak Tatarların saf değiştirmesini gösterir. Halbuki hayattayken kendisinin yapmış olduğu zalimce eylemler Timur'unkileri aratmayacak kadar şiddetlidir. Kanbur Beyazid'in Yakup'u katlettiğini hatırlatarak asıl kaybetme sebebinin bu olduğunu iddia eder: "Ey Bayezid! Boş yere ta'n etme herkese; Tatar ve Türk'e, Sırpa'a veya Kürd'e, Çerkes'e, Hükm-i kazâyı bilmiş ol, ettirdi iktizâ, Ancak senin o kendi elinden çıkan kazâ; (Sükûtta sonra) Bâis senin sukutuna Yakup'un âhıdır! (Yine biraz tevakküfla) Galtîde ettiğin o ser-i bî-günâhıdır, Bir yıldırım olup da isabet kılan sana! (Sonraca) Bir haklı yıldırım ki düştü şahsına!".

Mutedil Kişilerin birbirleriyle giriştikleri tartışmalarda sorunların çözümü konusunda onlara yol gösterdiği gibi, çatışmaya kaynaklık eden nedenleri gözlemler ve tespit eder. Osmanlı Devleti bir cihan imparatorluğu kurma gayesiyle farklı milletten ve inançtan olan kavimleri birleştirmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla gayri müslim kadınlarla evlenen padişahlar düşmanlarının nefretinden kurtulamaz. Miloş bunu açık bir şekilde dile getirir: "Eyvah! Şimdi mu'terifim ben günâhımı! Hançerledimse şâh-ı necabet penâhımı, Ettim ikame ben ona davâ-yı milleti: Sultan Murad'a kıydığımın asl u illeti, Metbûumun kızıyla olan izdivacıdır. Davacı şimdi hâlbuki duacıdır".

Vatansever Eğer bir insan vatanı için ölürse, fedakarlığı ciddi derecede anlamlı olur. İnsanın sadece vatan savunmasında savaşarak canını vermesi gerektiğini savunan Kanbur, ünlü vatan şairi Namık Kemal'i işaret eder. Zira millet için vatan en önemli hazinedir: "Bir milletin yegâne medâr-ı maîşeti, mahsul-i zindegîsi, debistân-ı san'atı, târih-i şânı, heykel-i iclâl ü rif'ati, meydan-ı harbi, meşhedi, mirkati, menşe'i, mîzân-ı kadr u kıymeti me'vâsı, melce'e, timsâl-i rûhu, meşher-i ahlâkıdır vatan".

İsyankar Kafasını kurcalayan ve bir türlü kendisini tatmin edebilecek cevaplar bulamadığı sorular karşısında içinde bulunduğu duruma isyan eder. Yaratılışın ve ölümün bilinmezlikleriyle ilgili düşünceleri aklını ve ruhunu fazlasıyla yorar: "Ben neyleyim felekte muazzamsa kâinat? Göklerde gördüğün azametlerle sen öğün! Bir kanburum ki ben, bana ben lâzımım bugün!".

Sorgulayıcı Bilinmezliklerle dolu ve zaman ile mekanın olmadığı bir noktada sıkışıp kalan Kanbur, içinde bulunduğu durumu metafiziksel olarak sorgulasa da sorularına tatmin edici cevaplar bulamaz. Diğer karakterler aradıkları sorulara cevaplar bulur ve birbirleriyle barışırlar. Fakat Kanbur'un akli sorularla doludur ve bu noktada eserin sonunda semaya yükselen tek kişi olarak belki sorularına cevaplar bulabilecektir: "Derk etmemekle biz olamaz gerçi bî-meâl Öldük de bilmedik yine biz sırr-ı hakîkati?".

İlhan (Bahadır Han)

(Bağışlanan/Bağışlayan)

Karakter Hayattayken birçok kötülüğün ve cinayetin müsebbibi olmuş olan karakter, canını yakmış olduğu bütün kişilerle hesaplaşma içine girer. İktidar hırsıyla cehenneme çevirdiği hayatların sahipleri ondan hesap sorar. Başlarda kendi ölümünün sorumlusunu suçlamaya çalışmış olsa da, yaptığı kötücül eylemler yüzünden başına gelenleri hak ettiğini kabul eder. İlhan, dünyada yapmış olduğu zalimce faaliyetlerin kaynağı olarak kaderi gösterir. Bireysel olarak girilen tartışmalarda birbirlerini affeden düşmanlar daha sonra sorgulama odağını tanrıya yöneltirler. Tanrının takdiriyle suç işlediğini düşünen karakter tamamen temizlenebilmek adına mahşer gününün gelmesini ister.

Etkileşim Çoban ailesine karşı göstermiş olduğu zalimane eylemleriyle ön plana çıkmış olan karakter başlarda kendi savunusunu yaparmış gibi görünse de daha sonra hatalarını kabullenir ve mağdur ettiği kişilerden af diler. Emir Çoban, Dilşad, Bağdat Hatun ve Kanbur'la hesaplaşma içine girer ve taraflar birbirlerini affeder. Eserin önemli karakterlerinden biri olarak girdiği diyaloglarda anlatıya yön verir ve tiradimsı konuşmalarında bakış açısını ve tinsel durumunu ortaya koyar.

ÖRNEK ANILAR

Bağışlanmak İsteyen Dilşad'ın ailesine yapmış olduklarından pişmanlık duyarak, zulmettiği herkesten özür diler. Dilşad'la aralarında gerçekleşen hesaplaşma boyunca birbirlerini suçlarlar fakat ilerleyen diyaloglarda İlhan hatalarını kabullenerek ondan af diler. Dilşad her ne kadar onu sevse de başlarda İlhan'ın özürünü kabul etmez: "İLHAN'IN TAYFI: (Tersân) Afvetmedin mi sen beni? DİLŞAD'IN TAYFI: (Kezâlik tersân ile) Afveyledin mi sen? İLHAN'IN TAYFI: Arş-ı Hudâ'ya azmedelim. SAVT-I GAİB: Yoksa yol kesen!".

Sevilen Dilşad Hatun ailesinin intikamını almak hırsıyla İlhan'ı öldürür ancak bunu yaptıktan sonra ruh hali tamamen değişerek sevdiği adama özlem duymaya başlar ve kahrından suskunluğa gömülerek yaşlanır. Almış olduğu intikam en çok ona zarar vermiştir ve bu durum İlhan'ın gözünden kaçmaz: "Ya niçin böyle ağladın? (Sükût. Biraz sonra takarrüb ile devam ile) Sen ancak öz hayatına kasdettin ey kadın! (Sonraca) Mahfî bir iştiyâk ile, bir ihtiyaç ile, Teslim-i cism ü can edişin mevt-i âcile; Rağmen benim hayalime, Kanbur'la nisbetin; İlhan'a benziyor diye Yakub'a rağbetin; Bilsen nedendi? Söyle! (Sükût) Uran, intikam alan, Hiç sen değil benim! (Sulh u sükûn)" .

Kaderci Bağdat Hatun maruz kaldığı kötülüklerin hesabını İlhan'a sorduğunda İlhan, bunun kaderin bir cilvesi olduğunu söyleyerek kendini aklamaya çalışır. Yaptığı bütün kötülüklerin kaynağı olarak tanrıyı ve kaderi gösterir: "Yaptıklarım da öyle benim: hep mukadderât".

Aşık Sevdiği kadın olan Dilşad'ın bütün ailesini öldürmüş olsa da, tayflar aleminde dünyevi ihtiraslarından soyutlanmış olan bireyler birbirleriyle barışır ve aşıklar kavuşmak ister. İlhan Dilşad'la karşılaştığında şaşkınlığını ve coşkunluğunu gizleyemez: "Dilşad! Sen misin o benim sevdiğim güzel? İfrite benziyorsun!..."

Sitemkar Dünya görüşlerinde kadercilik anlayışının baskın geldiği karakterler, kendi iradeleri dışında yaptıkları eylemlerin suçlusu olarak tanrıyı gösterirler ve yaptıkları kötülüklerden dolayı sitem ederler: "Âsâr-ı gadr u zulme veyahut meâsire Hâkim demek kaza ve kaderdir, beşer değil. Hâlık'ça hayr u şer dediğin, hayr u şer değil Halketmedinse kendini ifnâ da etmedin; Revzençe-i helâke iradenle gitmedin. Kasdet hayat-ı âhara ya kendi nefesine Şer'an cinayet ismi verilmekte hepsine. (Birden tebdil-i fikr ile) Hem mücrim eyleyen bizi -o- hem ceza eden. İnsan bu hâli anlamıyor rihlet etmeden. Dolmuş dühûr-ı cehl ile devran-ı pür zalâm!".

Dilşad Hatun (İntikamcı/Aşık)

Karakter İlhan adlı eserde ailesinin bütün erkek bireylerini kaybeden karakter, anlatının sonunda İlhan'ı öldürerek intikamını alır. Fakat Turhan adlı eserde İlhan'la yetinmeyip sevdiklerinin ölümüne sebep olmuş Gıyaseddin'i de öldürmek ister ve bunu başarır. İlhan'la yaşadığı aşk ilişkisi yüzünden Bağdat Hatun'la kavgalı hale gelmiş olan Dilşad, dolaylı yoldan da olsa onun ölümünün sorumlusu olmuştur. Bu eserde geçen diyaloglarda Dilşad, İlhan'dan yaptıklarının hesabını sorduğu gibi İlhan da kendi ölümünün hesabını sorar. İlhan'a meftun olsa da, yaptıklarından dolayı onu tam anlamıyla affetmeye gönül razı olmaz fakat ikili barışır. Semaya yükseleceği bir sırada Bağdat Hatun karşısına çıkar ve yaptıklarının hesabını sormaya başlar. İçine düşmüş olduğu bireysel hesaplaşmalar sonunda karakterin en büyük temennisi tayflar aleminde çıkıp İlhan'la birlikte semaya yükselmektir.

Etkileşim İlhan ve Turhan adlı eserlerde içine düşmüş olduğu kötücül durumların sorumlularıyla hesaplaşma içine giren karakter, başlangıçta İlhan'la anlaşamasa da daha sonra onu affederek onunla semaya uçmak ister fakat Bağdat Hatun'un daha sonra karşısına çıkmasıyla ikili arasında yeni bir hesaplaşma başlar. Tartışmaların sonunda birbirleriyle barışan husumetlilerin giriştikleri diyaloglar, bakış açılarının ve tinsel durumlarının anlaşılmasında önemli rol oynar. Kadın karakterin en çok etkileşim halinde olduğu anlatı kişileri İlhan, Bağdat Hatun ve Kanbur'dur.

ÖRNEK ANILAR

Pişman/Memnun İlhan'dan ailesinin intikamını alan Dilşad bunun yapılması gereken bir eylem olduğunu dile getirirse de bunun kendisi için ortaya çıkardığı sonuçlar oldukça acıdır. Sevdiği adamı öldürdükten sonra başlarda memnun görünse de daha sonra pişman olmuştur: "Bildir kim urdu tâcına bir pençe-i hadîd? (...) Tırnaklarımla ben mi değildim boğan seni?".

İnatçı Dünyevi hırslarla yapılmış kötücül eylemler tayflar aleminde artık geride kalmıştır. Kötülüklerindeki haklılığı savunmaya gayret eden kişilerden biri olarak Dilşad'a Kanbur tarafından öğüt verilir. Artık düşmanlığın bir anlamı kalmamıştır: "Gördüm ki siz de hayli değişmişsiniz, yazık! Pek çok mu oldu eylediniz terk o berzahı? Dâr-ı bekaya nakle mahal var mı düzahı? Avdetle hâl-i sâbika,

mu'tâd-ı evvele Vermek neden bu hâk-nişînâne velvele? İnsanların ölünce biterken şikâyeti, Zulmün, azâbın olmaya lâîk mî gayeti? Bilmem nedir bu? Hasre kadar daima fenâ Kaç kerre kahr u mahv olalım?”.

Ruhani Oyundaki kişilerin tamamı tayflar aleminde fiziksel görüntülerinden soyutlanmıştır. İlhan sevdiği kadın olan Dilşad'la ilk karşılaşmasında ondaki değişimi fark edince şaşkınlığını dile getirir: “Ben neyleyim ya bir müteaffin türâb ile? Zırhın ne oldu ey zen-i hüsnâ-lika-yı ner? mevtin ikame ettiği ucûbe-i hüner, sevsem kucaklasam dağılır heykel-i izâm!”.

Sorgulayıcı Olayların çözüme ulaşacağı bir sırada Dilşad'ın karşısına Bağdat Hatun çıkar ve Bağdat ölümünden dolayı Dilşad'ı suçlar. Dilşad ise onun ziyadesiyle bencil davranıp sevdiği adam için ailesini feda ettiğini söyler. Bunun üzerine Bağdat Hatun İlhan'dan hesap sormaya başlar. Zira İlhan, iki kadını birbirine düşman etmiştir: “Kurban-ı keyfin olmuş iken biz muhadderât! Çıkmakta bî-zebân deheninden bu nevhalar! Levh-i kader mi sun'-ı siyahın şu levhalar: Ben on yaşında, aklım iken yani nâ-tamam; Teshîri istemezken onun pek çok ihtimam; Tâb-âverâne her müteneffir itâbıma, Kimdir benim taabbüd eden âb u tâbıma? Zevcemden ibtidâ beni kimdir cüdâ eden? Evvel cüdâ vü sonra fenâ vü fedâ eden? Oldumsa, kim müsebbibi, menfûre-i peder? Dilşad'a hasr-ı Fikret eden kim?”.

Takıntılı Almış olduğu intikamdan sonra yıllarca sevdiği adamı öldürmüş olmanın azabı içinde yaşar. Onu aklından çıkaramaz ve baktığı her yerde onu görür. Tinsel bunalımları fizyolojik olarak da onu etkiler, akli dengesini yitirir. Bu durum İlhan tarafından şöyle dile getirilmiştir: “Ancak güzelliğin de o gün oldu hâk-gûn! Ancak kadınlığın da o gün kaldı ser-nigûn! Oldun o gün ketîbe-i mevtâya mültahak; Ukbâdaki cezalara dünyada müstahak. Yıllarca! Zehr-i makteli ettin sen iltikam!”.